

Geçmişten Günümüze
KAFKASLARIN TRAJEDİSİ

ÇIKTI!...

"Kafkasya Araştırma&Analiz"

Kafkasya'nın özgün ve özgür sesi!...

Kafkas Kültür Merkezi Cumhuriyet Mah.KarlıdereCad.
No:61 Bulgurlu-Üsküdar/İSTANBUL
Tel : +90 216 481 06 77
Fax: +90 216 335 72 17
www.kafkas.org.tr
e-mail: dergi@kafkas.org.tr

"GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KAFKASLARIN TRAJEDİŐİ"

- ULUSLARARASI KONFERANS -
21 MAYIS 2005

KAFKAS VAKFI YAYINLARI

Kafkas Vakfı Yayınları: 5

Dizgi : Ajans Kafkas

Kapak ve mizanpaj: Cityajans.com

Baskı:Şekil Ofset

Baskı yeri: İstanbul

Baskı Tarihi: Şubat 2006

ISBN 975-00909-0-X

Kafkas Vakfı Yayınları

Kafkas Kültür Merkezi

Cumhuriyet Mah.KarlıdereCad.

No:61 Bulgurlu-Üsküdar/İSTANBUL

Tel : +90 216 481 06 77

Fax: +90 216 335 72 17

www.kafkas.org.tr

e-mail: bilgi@kafkas.org.tr

İÇİNDEKİLER

Takdim / **İsmail Tunçbilek** 07

I. OTURUM

Kafkasya'da Soykırım ve Sürgün-Kısa Bir Sosyolojik Tahlil- / Dr. Fethi Güngör	11
Tehlike Çanları ve Umut Arasında Adigeler / Dr. Almir Abreg	39
Kafkas Sürgününe Yol Açan Olayların Gelişimi / Doç.Dr.Sedat Özden	59
Kafkasya'daki Yok Etme Savaşı ve Sürgünler Günümüzde de Sürüyor / Sefer Berzeg	87
Kafkasya'da Deportasyon ve Genosid / Dr.Yılmaz Nevruz	99
Kafkas Halkının Sürgünü / Prof.Dr.Kemal Karpaz	119

II. OTURUM

Savaş, Sürgün ve Soykırım Kavramları Bağlamında Kafkas Rus Savaşlarının Değerlendirilmesi / Hulusi Üstün	125
Sovyet Sonrası Süreçte Rusya ve Kuzey Kafkasyada'ki Sosyo-Politik Gelişmelerin Yönetici Elit Boyutunda Kısa Bir Analizi / Zeynel A. Besler	139
Uluslararası Hukuk Belgelerine Göre Kafkas Halklarına Uygulanan Soykırım Ve İnsanlık Suçları / Erol Karayel	149
XIX.Yüzyıl Rus-Kafkas Savaşı ve Sürgün Problemi / Doç.Dr. Guram Gumba	167

III. OTURUM

Günümüz Rusya'sının Kafkasya Politikaları / Hasan Kanbolat	179
Kafkasya'da Olanlar / Nur Dolay	203
141 Yıl Sonra... / Valeri Hatajuko	211
Kuzey Kafkasya'da Kriz, Rus Otoritesi ve Sivil Toplum / Lev Panamarov	219
Çeçenistan'da İhtilaf Nasıl Sona Erer? / Dr. Umar Hambiyev	237
Sonuç Bildirgesi	243

TAKDİM

Tarih boyunca zulme uğrayan topluluklar bir sıralamaya tabi tutulacak olsaydı, Kafkas halklarını ilk sıralarda bir yere yazmak gerekirdi herhalde. Milattan önceki yüzyıllardan beri var oldukları belgelenen bu halkların, bugün artık bıçak sırtında bir yaşam mücadelesi veriyor olması, uğradıkları yüzlerce yıl süren saldırılar ve ardından gelen feci sürgünün bir sonucudur tabii ki.

Ve bu süreç bugün hala nihayetlenmemiş olup, Kafkasyalıların kanayan yarası olmaya devam edelmektedir.

İnsanlar arasındaki iletişimin en üst düzeye çıktığı, korunması ve yüceltilmesi gereken insanlık değerleri üzerinde daha geniş kesimlerin mutabakat sağladığı ve bunların bir de uluslararası anlaşmalarla kayıt altına alındığı şu 21 nci yüzyılın başında hala "soykırma" uğruyor, hala "insanlık suçlarına" muhatap kalıyor olmamız sadece bütün uluslararası sistem ve kurumlara olan inancımızı sarsmakla kalmayıp, bir öfke ateşi olarak yüreğimizi dağlamaya devam etmektedir.

İçinde bulunduğumuz şartların bize yüklediği sorumlulukların farkındayız. Artık, daha planlı, daha fedakar, daha gayretli olmamız gerektiğini iyi biliyoruz.

Çağdaş iletişim araç ve platformlarını çok iyi kullanıp, sadece bölgeyle bağı olan mağdur nesilleri değil; en geniş çerçevede dünyanın vicdan sahibi tüm insanlarını işin içine çekmemiz; kolektif bir hafıza oluşturup, kolektif bir hissiyat geliştirip, kolektif analiz yeteneği kazanıp, kolektif refleksler üretmemiz gerekiyor.

İşte, 21 Mayıs 2005 tarihinde İstanbul CRR salonlarında gerçekleştirdiğimiz "*Geçmişten Günümüze Kafkasların Trajedisi*" başlıklı uluslararası konferans bu kaygıların bir sonucu olarak organize edildi.

Bu toplantı ile içe dönük anma toplantılarıyla yas tutma dönemine son verip, dışa açık organizasyonlarla bir önceki yıla göre daha somut mesafeler kat etmeyi; Geçmişten günümüze Kuzey Kafkasya'da kesintisiz bir

şekilde yaşanan soykırım ve sürgünün uluslararası kamuoyunda doğru tanımlanması ve bilinmesinin sağlanması;

Bu bağlamda, yurtlarından sürgün edilenlerin haklarının ve itibarlarının iadesi için yapılacak girişimlerin hukuki zemininin araştırılması ve pekiştirilmesini;

Aradan geçen 141 yıl sonra da Rusya'nın soykırım operasyonlarının sürdüğünün anlatılarak - bütün ilgisizliklerine rağmen - bu katliamların bir an önce durdurulması için uluslararası mekanizmaların inisiyatif almaya çağrılması;

Ve Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da girişebileceği benzer olası zulümlere önceden dikkat çekilerek caydırıcı bir kamuoyu desteğinin oluşturulmasını hedefledik.

Türkiye'den katılımların yanı sıra Avrupa'dan Rusya'dan ve Kafkasya'dan gelen tebliğciler bu hedeflere ulaşmamıza ziyadesiyle katkıda bulundu.

Konferans boyunca yapılan konuşmaları bir araya getiren elinizde tuttuğunuz bu kitap, bu konferansta dile getirilen fikir ve görüşlerin, sunulduğu an ve mekanın dışına çıkıp gelecek zaman dilimlerinde de yankı bulması işlevini yerine getirecek.

Şimdi, toplantı sonunda kaleme alınan sonuç bildirisinde yer bulan fikir, talep ve önerilerin yakın takipçisi olmanın zamanı... Biz bu konuda üzerimize düşen her şeyi yapacağız.

Çünkü bu kavga bizim.

Çünkü bu kavga Kafkas halklarının var veya yok oluş kavgası.

Kimse bizden bu işin peşini bırakmamızı beklememeli; herkes bilsin ki hiç bir zaman vazgeçmeyecek, hiçbir şartta yılmayacağız.

Sözlerimizi teyit için bu toplantının bir benzerini, iki yıl sonra, daha kapsamlı bir şekilde Avrupa başkentlerinden birinde organize ederek, daha geniş kesimlerin birbirini tanıması, benzer bilgilerle donanıp, ortak refleksler geliştirmesini sağlayacağımızı şimdiden ilan edebiliriz.

Allah cümle mazlum ve mağdurların yardımcısı olsun.

İsmail Tunçbilek
Kafkas Vakfı Başkanı

I. OTURUM

F.Güngör, S.Özden, Y.Nevruz, A.Abreg, S.Berzeg

KAFKASYA'DA SOYKIRIM ve SÜRGÜN
-Kısa Bir Sosyolojik Tahlil-

Yard.Doç.Dr. Fethi GÜNGÖR
Sakarya Üniv. Sosyoloji Öğr.Üyesi

Giriş

Bir halkın varlığını sürdürebilmesi, direnç kuvvetiyle doğru orantılıdır. Sosyolog Prof.Dr. Ali Murat Daryal bu olgunun harika bir formülünü ortaya koymuştur: Direnç = Mazi x (Hal + İstikbal).

Bu formülde mazi bilgisi ve bilinci, mevcut durumu hakkıyla kavrayabilmek ve isabetli gelecek projeksiyonları yapabilmek, nihayetinde direncini artırıp varlığını sürdürebilmek için hayati önemi haizdir. Zira mazi bilgisi ve bilinci formülde çarpan hanesindedir.

Daryal hocanın ortaya koyduğu bu sosyolojik formülü aşağıdaki iki Çerkes özdeyişi pek veciz izah etmektedir:

Nobe yeg'oc' oxuğoxer qıbgurı'on, pşedey wuxohazıruw wuşıtn paps'e; blec'ar pş'enır amal zımı'eş.

Günümüzde cereyan eden olayları anlayabilmek ve geleceğe hazırlıklı olabilmek için; geçmişini bilmek olmazsa olmaz bir zorunluluktur.

Wi blec'am wuzerşıgoazem yelhitawe şıtınuş; wi qeg'oenır qızerş'ec'ıjınırı.

Geleceğiniz; geçmiş bilincinizin gücü nispetinde aydınlık olacaktır.

Ünlü Kabardey şairi Laşe, "Neps qış'ezıxu goawem duneyr pelheşırqım : Göz yaşını harekete geçiren acının kudreti karşısında dünya duramaz" der.

Tarihin en büyük acılarından birini yaşayan Kafkas halklarının büyük trajedisi, detaylı araştırmalarla dünya kamuoyunun önüne konabilmiş değildir. Bu başarılabilirse, 19. yüzyılın ikinci yarısında yurtlarından sürülen halkların itibarları ve anavatanları üzerindeki hakları iade edilebilecektir.

Çarpıtılmış terminoloji

- 18. yüzyılın ikinci yarısından bu yana Kafkasya'da

cereyan eden soykırımlardan 'Kafkas Savaşları', sürgünlerden 'göç', Kafkas halklarından 'dağlı' şeklinde yanlış ve maksatlı tanımlamalarla bahsedilmesi, federatif yapıyı üniterleştirme politikalarının bir tezahürü olarak günümüzde Kafkasya'nın 'Güney Rusya' şeklinde adlandırılması kesinlikle kabul edilemez. Rusların Kafkasya'yı işgal girişimlerinin, bölük pörçük yaşayan baskıncı dağlı halkları tedip ve onlara medeniyet götürme projesi, Çerkesler başta olmak üzere Kafkas halklarının binlerce yıllık yurtlarından sürülüşünü de Müslüman din adamları ile Türk ve İngiliz ajanlarının teşvikleriyle gerçekleşen bir gönüllü göç olarak yansıtan bayatlamış komünist propagandalarının artık modası geçmiştir. Propaganda ve saptırmadaki mahareti tüm dünyaca malum Rus devletinin bu çarpık terminolojisine karşı Kafkas halkları kadar konuyla ilgilenen araştırmacıların ve yazarların da uyanık olması gerekir.

- Bir halka, bir topluluğa soykırım uygulayabilen bir devlet, fırsatını bulsa ve gücü yetse bütün insanlığa soykırım uygulayabilir. Dolayısıyla, soykırım uygulayan bir sistem, bütün insanlığa karşı suç işlemiş sayılmalı ve suçuyla orantılı büyük bir cezaya çarptırılmalıdır. Soykırım suçu görmezden gelinmemeli, soykırımı uğrayanlar adına kimse bu insanlık suçunu affetmeye yeltenmemelidir.

Soykırımınla dolu bir insanlık tarihi

14 Mayıs 2005 tarihinde 46 ülkenin hükümet ve devlet başkanlarının katılımıyla Varşova'da gerçekleştirilen 3. Avrupa Konseyi zirvesinde Sayın başbakanımızın, Ermeni soykırımı iddiasıyla Türkiye'yi suçlayan kararlar alan 15 ülke hakkında bir soykırım araştırması yaparak TBMM'nin de bu ülkeler hakkında soykırım kararı alacağını duyurması takdire şayan bir girişimdir. Meclisimizin, bu 15 ülkeden biri olan ve Ermeni kozunu Osmanlı döneminde olduğu gibi bu gün de en etkin şekilde kullanmak isteyen Rusya'nın, Müslüman Kafkas halklarına tarih boyunca uyguladığı soykırımları araştırıp, sonucu dünya kamu oyuna deklare etmesi, tarih boyunca yalnız bırakılmış Kafkasya mazlumlarının hatırasına ithaf edilecek saygın

bir çalışma olacaktır.

Ankara Ticaret Odası'nın "Soykırımlar Tarihi: İkiyüzlü Kriterler Raporu" adını taşıyan Mayıs 2005 tarihli raporu elliyi aşkın soykırım örneklerine yer vermiş, ancak; bu raporda maalesef, ne tarihte, nede günümüzde Rusya'nın Kafkas halklarına uyguladığı soykırımlardan tek kelimeyle olsun bahsedilmemiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1948 yılında onaylanıp, 1951 yılında yürürlüğe giren "Soykırımın Önlenmesine ve Cezalandırılmasına ilişkin Sözleşme"de soykırımın "İnsanların dini ve etnik farklılıklarından dolayı sistemli olarak yok edilmesi" olarak tanımlandığının hatırlatıldığı raporda, soykırım suçlarına ilişkin şu örneklerle yer verilmiştir:

- 16. yy'ın başında Amerika'nın kuruluşu esnasında 8 milyon Kızılderili'nin katledilmesi,
- 18. yy başında sömürgeleştirdiği Avustralya'da İngilizlerin sağ kalabilen 31 bini dışında 750 bin Aborjin'i katletmesi,
- 19. yy sonunda Güneybatı Afrika'da Nambiya'ya sömürgeleştiren Almanların 132 bin kişiden oluşan Herero ve Nama halklarını, 15 bin kişi hariç tamamen katletmesi,
- II. Dünya Savaşı'nın bitiminde Sovyet Ordusu'nun Alman topraklarına yürümesi sebebiyle Danimarka'ya sığınan 80 bini çocuk 250 bin Alman mültecinin tel örgülü kamplar içinde hastalıktan kırılması,
- Savaşı kaybetmeleri üzerine Dresden kentine sığınan Alman göçmenlerin üzerine Amerikan ve İngilizlerin 3 gün boyunca havadan yağdırdığı bombalarla 200 bin Almanın katledilmesi,
- Fransızlar'ın Cezayir'de 1830-1962 yılları arasında 1 milyon Cezayirliyi katletmeleri,
- Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki kentlerine atılan atom bombaları sonucu 135 bin kişinin hayatını kaybetmesi gibi katliamlar dünya kamuoyunda az çok bilinmektedir. Ancak, Çin'in Türkistanlılara, Rusya'nın Kafkas halklarına uyguladığı katliamlardan, dünya kamuoyu maalesef habersiz bulunmaktadır. Bilginin bunca yaygınlığına ve çağa adını vermiş olmasına rağmen üzücüdür ki, dünya, Çerkesler başta olmak üzere Kafkas halklarının maruz kaldığı soykırım ve sürgünlerden bihaber kalmaya devam

etmektedir.

- Soykırımı uğrayıp ta hakkını arayabilen yegane halk Yahudiler olmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Naziler tarafından katledilen Yahudi sayısı tüm dünyaya 6 milyon olarak kabul ettirilmiş, on binlerce kitap ve yüzlerce filmle bu katliam sürekli gündemde tutulmuş, dünyanın çeşitli yerlerinde açılmış olan yüzlerce müzeye en son Kudüs'te açılan büyük bir soykırım müzesi eklenmiştir. 65 milyon \$ harcanarak 10 yılda tamamlandığı söylenen 'Yad Vašem' müzesinin 15 Mart 2005 tarihinde düzenlenen açılış merasimine 40 ülkenin devlet ve hükümet başkanları katılmış, Türkiye'yi de Adalet Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. Bu müze İsrail'e giden tüm devlet yetkililerinin de zorunlu uğrak yeri olmuştur. Mesela, Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2005 başında Kudüs'e yaptığı resmi ziyaret esnasında bu müzeyi gezmiştir.

- Amerika'daki Soykırım Anma Müzesi'nin "Vicdan Komitesi" tarafından 7 Mart 2005'te yayınlanan son yüzyılın soykırımları listesinde Kafkas halklarının esamisi bile okunmamaktadır. Eski Rus lider Joseph Stalin tarafından Ukrayna'da 1932-33 yıllarında 7 milyon kişi, 1937'de Japonların Nanjing katliamında 300 bin Çinli, Nazi Almanya'sında 1938-1945 yılları arasında 6 milyon Yahudi, 1975-79'da Kamboçya'daki Pol Pot yönetiminde 2 milyon kişi, 1992-95 yılları arasında Bosna'da 200 bin kişi, 1994'te Ruanda'da 800 bin kişi katledildiğini belirten Vicdan Komitesi, 21. yüzyıl katliamları listesinde komünist dönemde ve 1944 Sibiryâ sürgünleri sırasında katledilen Kafkas halkları ile 1994'ten bu yana Çeçenistan'da sürdürülen soykırma kurban giden 250 bin sivil insandan hiç söz etmemektedir. Ama bu liste, ABD'deki Ermeni toplumunun güçlü lobi faaliyetlerinin etkisiyle, Türkiye'nin 1915-1918 yılları arasında 1,5 milyon Ermeni'yi katlettiğini iddia edebilmektedir.

Kafkasya'da Soykırım ve Sürgün

Kabuzan'ın Naseleniye Severnogo Kavkaza (Kuzey Kafkasya Nüfusu) adlı eserinde Rus arşiv belgelerine dayanarak, 200 yıl önce Kabardey ve Besleneylar hariç

diğer Adıgelerin nüfusu yaklaşık 600 bin olarak verilmektedir. Bu günlerde Krasnodar eyaletine katılarak ortadan kaldırılmak istenen Adıgey Cumhuriyeti'nde yaşayan Adıgelerin nüfusu 2002 sayımlarına göre sadece 108 bin kişiden ibarettir. Başka tarihi belgelerde sadece Şapsığ halkının 200 yıl önce 700 bin civarında bir nüfusa sahip olduğundan söz ediliyor. Bu gün Karadeniz'in kuzey sahillerinde tarihi Şapsığ vatanında yaşayan Şapsığ sayısı sadece 10 bindir. Dünyanın en düşük nüfus artış hızı dikkate alınarak yapılacak bir nüfus tahmini bile Adıgelerin bu gün milyonlarca bir nüfus gücüne sahip olması gerektiğini ortaya koyabilir. Peki bu milyonlar nerede? Soykırımı uğrayan halktan arta kalanlar, apar topar yurtlarından sürülerek dolaylı bir soykırımı daha tabi tutulmuşlardır.

Prof. T. H. Kumıkov'un "Kafkas Savaşının Problemleri ve Çerkeslerin Osmanlı İmparatorluğu Sınırlarına Sürgün Edilişi" adlı eserinden birkaç küçük alıntı, bu sorunun cevabına ışık tutmaya yeterli olacaktır:

- 1860-1861 yıllarında 10 binden fazla Kabardey sürüldü (s. 18).
- 1865 yılında 22 bin Çeçen ile 900 Kabardey ve 45 Oset ailesi sürüldü (s. 20).
- Adıgelerin sürülmesini hızlandırmak amacıyla 10 Mayıs 1862 yılında Özel Devlet Komisyonu kurulmuştu.
- Sürülen Adıgelere ödenmek üzere hazineden para ayrılmıştı.
- Çerkeslerin kuzeye yada Osmanlı topraklarına sürülmeleri Yevdakimov'un temel siyaseti idi. 1861 yılında Şapsığ, Abzeh ve Ubıhlar birleşerek İmparator II. Aleksandr'a topraklarında kalabilmek umuduyla Rusya'nın boyunduruğuna girme teklifinde bulunmak üzere bir heyet gönderdi. Görüşme süreci zorlu geçti. Ancak heyetten şartsız itaat istediler ve dağlardan düzlüğe inmeleri istendi. Bunun üzerine 50 bin kişi düzlüğe indi. Diğerleri ise bunu kabul etmediler ve Osmanlı topraklarına gitmeye hazırlandılar.

Yevdokimov, Adagum Birliği komutanına yazdığı bir mesajında "Natukayları hızla düzlüğe yerleştirin... Eğer bunu kabul etmezlerse onlara Osmanlı'ya gitmeleri için

iki hafta verin!" talimatını vermişti. Bu şekilde yüzbinlerce Çerkesin Osmanlı'ya sürgünü gerçekleştirildi.
 - 1863'ten 1864 yılına kadar sürgün edilenlerin sayısı 470.703, kıyıda kalanlar ise 4600 kişi idi.
 - Çerkesler en çok toplu olarak 1864 yılında sürgün edildi. Türkiye'ye 63 bin kişi sürüldü.

- S. G. Kudayev'in sürgün edilen Kafkas halkları ile ilgili verdiği bilgiler ise şöyle:

Adıgeler % 57,4, Ubıhlar %15,1, Çeçenler % 4,7, Kuban Nogayları % 6,2, Ciget ve Abazinler % 8,5, diğerleri % 1.

Adıgeler; Şapsığlar 165.626 (% 33,5), Natukaylar 45.023 (% 9,1)

Abazehler 27.337 (% 5,54) Bjeduğlar 10.500 (% 2,1), Yegerukaylar 1500 (% 3), Besleneyleyler 4.000 (% 0,8) Kabardeyleyler 17.000 (%3,4). (s. 22)

Osmanlı İmparatorluğuna 1 milyon kadar kişi sürgün edildi. Bazı araştırmacı yazarlara göre ise bu rakam 2 milyona ulaşıyor. Bunların % 50'sinin yollarda açlık, hastalık, soğuk ve deniz tutması sebebi ile hayatını kaybettiği kaydediliyor.

Kuban'da ve Karadeniz kıyılarında boşalan topraklarda ise Kazak köyleri kuruldu.

Rusya Bilimler Akademisi'nin, baş redaktör A. L. Naroçnitski başkanlığındaki bir bilim heyetine hazırlatmış olduğu "Kuzey Kafkasya Halkları Tarihi'nin 2. cildinde (18. yüzyıl sonu -1917 yılı, 'Nauka', Moskova 1988) yurtlarından sürülen Kafkas halklarına ilişkin şu rakamlar verilmektedir:

- Kont Yevdokimov acımasız bir sömürgeci gibi davrandı. Onun birlikleri ormanları keserek yol açtı, dağlıları kuşattı, köyleri yerle bir ettiler ve halkını yerlerini terk etmeye zorladılar. (dipnot 100/ Dağıstan Tarihi Yazıları cilt 1 s. 363) Amaç 'tüm kıyıları dağlılardan temizlemek'ti. 1864 yılının sonunda 111 Kazak köyü kuruldu ve 142.333 aile yerleştirildi. (dipnot 101/RF Kuzey Osetya Nİİ. F. 9. On. 1. D. 24. L. 77) (s. 202).

- XIX. yüzyılın 50-60'lı yıllarında Osmanlı topraklarına üç aşamada göçler gerçekleşti: Birincisi 1859-1862; ikincisi 1863-1864 ve üçüncüsü 1865 yılında. 1859 yılında Abazin

köyü Loova'dan 66 aile, 1860 yılında Hangirey'den 43 aile, 1859 Temmuz-Eylül arası Kuban Nogaylarından 296 aile (2693 kişi) Türkiye'ye gitmek için izin istedi. Aynı zamanda 306 aile (3 binden fazla kişi) Hatukay ve 69 Hamışe ailesi göç için izin istedi (s. 204).

Kabardey'de göç 19. yüzyılın 60'lı yıllarında başladı. 30 Mayıs 1861'de Kinaz Orbelian Kont Yevdokimov'a 442 Kabardey ailesinin Osmanlı'ya göç etmek istediğini ve bunların ardından tüm Kabardeylerin göç istemesinden endişe duyduğunu yazdı. Yevdokimov'dan alınan 'açıklama'da açıkça şu ifadeye yer verildi: "Tehlikeli halkın azalması bizi bir çok uğraştan kurtaracaktır... 442 ailenin gitmesinden dolayı üzülmeğin, onlar iki kat daha fazla gitseler de bundan dolayı bölge hiç zarar görmez... Tüm halkın gidebileceği yönündeki endişeye gelince, böyle bir şeyin gerçekleşmesi bize hoşnutluğun yanı sıra önemli bir fayda da sağlardı..." (dipnot 109/Stavropol KPSS Tarihi, Stavropol 1970, s. 61).

Sonuç olarak 1860-1862 yıllarında Büyük Kabardey'den Osmanlı topraklarına 941 Kabardey ailesi (10.343 kişi) (dipnot 110/ Dağıstan SSCB Devlet Arşivi F. 175, On. 3. D. 64. L. 4) ve 300-350 aile Osetya'dan göç etti. Göç Kuban'da da yaşandı.

10 Mayıs 1862'de Osmanlı topraklarına göç ile ilgili olarak Kafkas Komitesi adında bir komisyon kurdu (dipnot 112/ Lenin V. İ. Yazıları Külliyyatı, c. 31, s. 145). Adıgelerin Osmanlı'ya göç ettirilmesi taraftarı olan Yevdakimov göçlerin hızlandırılmasını sağlamak amacıyla 1863 Eylülünde çarlık hükümetinden 65 bin ruble istedi.

21 Mayıs 1864 yılında Anapa limanında 2475 Natukay ailesi (16.500 kişi) gitmek için bekliyordu (dipnot 114/Kireyev Y. P. Ukaz, Yazılar, s. 62).

1863-1864 yılları sürgünün ikinci aşamasında daha fazla olduğu ihtimali ile beraber 418 bin 292 kişi göçürüldü.

1865 yılında General Musa Kunduk ile beraber Küçük Kabardey'den Osmanlı'ya 451 kişi (dipnot 120 / Etenko L. A. Sovyet Hükümeti İçin Don ve Kuzey Kafkasya'da Bolşevist Organizasyonlar (1917-1920) Krasnodar 1980 s. 13), 1865 yılında Kabardey'den toplam 3 bin kişi (163 aile) (dipnot 121/Krasni Dağıstan Gazetesi, 24 Mart 1927),

Çeçenistan'dan 22 bin kişi ve 45 Oset ailesi Türkiye'ye göç etti. Kuzey Kafkasya'da ikinci etap boyunca (1863 sonbaharı ve 1864) toplam 418 bin kişi sürgün edildi, 1858'den 1865'e kadar Karadeniz'in batı limanlarından 493 bin insan geçti. Bunların arasında Natukaylar 45.023, Abzehler 27.337, Şapsığlar 165.626, Ubihlar 74.567, Cıgıtlar 11.873, Bjeduğlar 10.500, Abazinler 30 bin, Besleneyleyler 4 bin, C'emguylar, Mehoşlar ve Yegerukaylar 15 bin, Kuban Nogayları 30.650, Kabardeyleyler- 17.000, Çeçenler 23.193 kişi. (dipnot 122/Eylül İhtilali Merkez Arşivi).

1863-864 yıllarında Kuzey-Batı Kafkasya'dan gelen 10 binden fazla kadın ve çocuk Osmanlı topraklarında esir olarak satıldı.

Adıgelerin topluca Türkiye'ye göç ettirilmelerinden altı yıl sonra 1871'de 'Dünya Seyyahi' gazetesi şöyle yazdı: *"Bir yıl sonra onların üçte ikisi soğuk, açlık ve bulaşıcı hastalıklar sebebi ile öldü: Batuma yerleşen 22.000 kadar muhacirden sadece 7 bini, Samsun'a yerleşen 30 bin muhacirden sadece bin 800'ü hayatta kaldı. Binlerce insan öldü, çocukların ise bir eşya gibi ticareti yapıldı."* (dipnot 128/ Gugov R. H. Terek Halkının Sovyet Devleti için Ortak Mücadelesi, Nalçik 1975, s. 117).

BÜYÜK ÇERKES SÜRGÜNÜ

Göç mü, yoksa sürgün mü?

Göç, iç ve dış göç şeklinde ele alınabilir. Göç coğrafi hareketlilik halindeki bir topluluğun bir bölgeden veya bir ülkeden diğerine hareket etmesidir. Tabii afetler, harpler, tarımda makineleşme, kitle haberleşme araçları, genç nüfus, ekonomik sebepler ve terör göçlere sebep olabilmektedir (Erkal-Baloğlu, 1997: 123-124).

Coğrafya başta olmak üzere, iktisat, sosyal psikoloji ve sosyoloji gibi göç olgusunu inceleyen disiplinler arasında konuya en geniş açıdan bakan bilim dalı sosyolojidir. 'Çünkü sosyolojik tahliller coğrafi değişimlerden ziyade sosyolojik boyut ve çerçevedeki değişimleri dikkate alır. Örneğin, göçün ortaya çıkaracağı sosyal hareketlilik, göç sebepleri, uyum, göçe neden olan kararların oluşumu, göç sürecindeki ayıklama safhaları ve sonuçları ile göç edilen

ülke ve göçe kaynak olan ülke halkları üzerindeki etkileri sosyolojinin ilgi alanı kapsamındadır (Gezgin, 1994:14).

Göç türleri incelenirken ele alınan "mesafe" kavramı genellikle kıta içi ve kıtalararası göçlerle ilgilidir. Bir ülkenin milli sınırları içerisindeki nüfus hareketlerine iç göç, nüfusun ülke sınırları dışına yönelik yer değiştirmesine ise dış göç denir. Mahiyetleri itibariyle bu tür göçlerde fiziksel mesafe kavramının hiç bir önemi yoktur (Gezgin, 22).

Mecburi göçlerde, göç kararı göç edenin iradesini dikkate almamaktadır. Zorunlu iskân politikaları yahut bir savaş veya doğal afet nedeniyle ortaya çıkan göçler mecburi göçlerdir. 'Göç edenin iradesine dayalı olmayan yer değiştirmeleri klasik anlamıyla göç saymama eğilimi de mevcuttur. Bu eğilimin nedeni "sürgün" kavramının göç kavramından ayrı bir kriterle incelemeye tabi tutulması gereğine dikkat çekmek olmalıdır' (Uysal, 1996: 141).

Yukarıdaki tanımlardan açıkça anlaşılacağı üzere, Çerkeslerin Kafkasya'dan Anadolu'ya gelişi bir sürgün olup, bu kütleli nüfus hareketinin göç olarak isimlendirilmesi doğru değildir.

Çerkeslerin sürülme sebebi

Ekonomik, dini, siyasi ve kültürel sebepler yanında tarih boyunca en çok karşılaşılan göç sebebi savaşlar olmuştur. Kafkasya'dan Anadolu'ya kitleler halinde akan nüfus hareketinin de -siyasi ve dini boyutu da olmakla beraber- en mühim sebebi 2 asır devam eden Rus savaşlarının Çerkesler aleyhine mağlubiyetle sonuçlanmasıdır.

Sürgün güzergâhı

1859-1864 yıllarında yurtlarından sürülen Çerkesler deniz yoluyla, Kafkasya'da, Taman, Tuapse, Anapa, Tsemez, Soçi, Adler, Sohum, Poti, Batum vd. limanlardan bindirilip Osmanlı Devleti'nin Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul, Varna, Burgaz ve Köstence limanlarında indiriliyordu. 1865-1866 Sürgünü ile Osmanlı-Rus harbinden sonraki 1878 Sürgünü kara yoluyla gerçekleştirildi. Doğu yolundan genellikle Çeçen, Dağıstan, Asetin, Kabardey muhacirleri